

Sygn. akt II CSKP 24/21

POSTANOWIENIE

Dnia 28 kwietnia 2021 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Dariusz Dończyk
(przewodniczący, sprawozdawca)
SSN Marian Kocon
SSN Anna Owczarek

w sprawie z powództwa B.K.
przeciwko J.K.
przy udziale Prokuratora Regionalnego w Poznaniu
o ustalenie nieistnienia małżeństwa,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 28 kwietnia 2021 r.
skargi kasacyjnej powoda
od wyroku Sądu Apelacyjnego w Poznaniu
z dnia 5 czerwca 2018 r., sygn. akt I ACa 1279/17,

- 1) **Odroczyć rozpoznanie sprawy,**
- 2) **Przedstawić do rozstrzygnięcia składowi siedmiu sędziów Sądu Najwyższego zagadnienie prawne, czy zostaje zawarte małżeństwo (art. 1 § 2 k.r.o.) w przypadku, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu i kierownik urzędu stanu cywilnego następnie sporządzi akt małżeństwa na podstawie zaświadczenia, o którym mowa w art. 8 § 2 k.r.o., podpisanego przez innego duchownego i**

przekazanego do urzędu stanu cywilnego po upływie terminu przewidzianego w art. 8 § 3 k.r.o.?

UZASADNIENIE

Powód B.K. wniósł pozew o ustalenie nieistnienia małżeństwa powoda i pozwanej J.K., które miało zostać zawarte w dniu 29 grudnia 2007 r. i zostało zarejestrowane w aktach stanu cywilnego jako zawarte w dniu 5 stycznia 2008 r. przez Kierownika Urzędu Stanu Cywilnego w M..

Sąd Okręgowy w Zielonej Górze wyrokiem z dnia 31 maja 2017 r. oddalił powództwo. Ustalił, że w dniu 29 grudnia 2007 r. w Parafii rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. [...] w M. strony, w obecności duchownego G.S., oświadczyły wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu. Wymagane zaświadczenie stanowiące podstawę sporządzenia aktu małżeństwa, wskutek niedopatrzienia wikariusza, zostało przekazane do urzędu stanu cywilnego po upływie pięciu dni od dnia zawarcia małżeństwa. Proboszcz parafii podjął starania zmierzające do zniwelowania negatywnych skutków zaniedbania duchownego i w tym celu udał się do stron, wyjaśnił zaistniałą sytuację i zaproponował stronom ponowne zawarcie związku małżeńskiego w formie cywilnej. Zapewnił też, iż pokryje wszelkie wydatki z tym związane. Strony odmówiły powtórnego złożenia oświadczeń o zawarciu małżeństwa. Kierując się sugestią pracownika Urzędu Stanu Cywilnego, proboszcz parafii dokonał w sporządzonym przez duchownego G.S. zaświadczeniu korekty daty zawarcia przez strony związku małżeńskiego na dzień 5 stycznia 2008 r. oraz zmienił numer, pod którym zostało zarejestrowane zawarcie związku małżeństwa. Na podstawie tak zmienionego zaświadczenia Kierownik Urzędu Stanu Cywilnego w M. sporządził w dniu 10 stycznia 2008 r. akt małżeństwa.

Według dalszych ustaleń Sądu, strony później zaciągały wspólnie zobowiązania kredytowe na łączną kwotę 700 000 zł. W dniu 30 stycznia 2017 r. przed Sądem Okręgowym w Zielonej Górze zawisła sprawa z powództwa J.K.

przeciwko B.K. o orzeczenie separacji oraz o ustalenie obowiązku alimentacyjnego na rzecz żony.

W ocenie Sądu pierwszej instancji, podstawę materialnoprawną powództwa stanowi art. 189 k.p.c. w zw. z art. 1 § 2 zd. pierwsze k.r.o. i art. 8 § 3 k.r.o. Według art. 1 § 2 k.r.o., małżeństwo zostaje zawarte, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu i kierownik urzędu stanu cywilnego następnie sporządzi akt małżeństwa. Natomiast art. 8 § 3 k.r.o. stanowi, że sporządzone przez duchownego zaświadczenie wraz z zaświadczeniem sporządzonym przez kierownika urzędu stanu cywilnego duchowny przekazuje do urzędu stanu cywilnego w ciągu pięciu dni od zawarcia małżeństwa. Na tej podstawie kierownik urzędu stanu cywilnego, zgodnie z art. 61a ust. 4 ustawy z dnia 29 września 1986 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (jedn. tekst: Dz.U. z 2011 r., poz. 1264 ze zm. - dalej: „p.a.s.c. z 1986 r.”), sporządza akt małżeństwa, jeżeli stwierdzi, że został zachowany wymagany termin. Jeżeli nie został zachowany 5-dniowy termin oraz nie zachodziła przeszkoda wynikająca z siły wyższej, kierownik urzędu stanu cywilnego był zobowiązany odmówić sporządzenia aktu małżeństwa (art. 61a ust. 5 p.a.s.c. z 1986 r.). Pomimo istnienia obiektywnej przesłanki, polegającej na uchybieniu terminowi z art. 8 § 3 k.r.o., kierownik urzędu stanu cywilnego nie odmówił sporządzenia aktu małżeństwa, lecz taki akt sporządził. W tej sytuacji wobec stwierdzenia spełnienia się przesłanek z art. 1 § 2 k.r.o. małżeństwo zostało zawarte. Nie bez znaczenia była też okoliczność, że małżonkowie przez wiele lat trwali we wspólnym pożyciu, zaciągali wspólne zobowiązania, natomiast spór powstał wówczas, gdy pozwana wystąpiła z pozwem o orzeczenie separacji i ustalenie obowiązku alimentacyjnego. Sąd ocenił negatywnie tak określony interes w uzyskaniu ochrony prawnej w świetle zasad i wartości moralnych, powszechnie społecznie akceptowalnych.

Sąd Apelacyjny w Poznaniu wyrokiem z dnia 5 czerwca 2018 r. oddalił apelację powoda wniesioną od wyroku Sądu Okręgowego w Zielonej Górze, dzieląc ocenę tego Sądu, że zostały spełnione przesłanki określone w art. 1 § 2 k.r.o. skutecznego zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej ze skutkami

w sferze prawa polskiego. Przerobienie przez duchownego zaświadczenia, o którym mowa w art. 8 § 2 k.r.o., dotyczyło tylko daty złożenia zgodnych oświadczeń woli przez małżonków, nie zaś samego faktu ich złożenia i ich treści wyrażającej wolę małżonków wywołania przez zawarty przed duchownym związek małżeński skutków cywilnych. Przekroczenie przez duchownego 5-dniowego terminu przewidzianego w art. 8 § 3 k.r.o. powinno skutkować odmową sporządzenia aktu małżeństwa. Jeżeli jednak, mimo niezachowania tego terminu, akt małżeństwa został sporządzony to małżeństwo należy traktować jako zawarte. Z art. 10 ust. 1 konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z dnia 28 lipca 1993 r. (Dz.U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318 - dalej: „konkordat”) nie wynika, by dochowanie 5-dniowego terminu przez duchownego stanowiło przesłankę konieczną i konstytutywną wywołania skutków cywilnych przez małżeństwo wyznaniowe, jeżeli został następnie sporządzony akt małżeństwa. Decydująca w tym zakresie jest treść przepisów art. 1 § 2 oraz art. 2 k.r.o. Podkreślił też, iż żądanie pozwu dotyczyło ustalenia nieistnienia małżeństwa stwierdzonego aktem małżeństwa, nie zaś daty zawarcia małżeństwa.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu został zaskarżony skargą kasacyjną przez powoda, który oparł ją na podstawie z art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c., zarzucając naruszenie:

- art. 1 § 2 k.r.o. przez jego błędną wykładnię polegającą na przyjęciu, iż małżeństwo podlegające prawu polskiemu zostaje zawarte również wówczas, gdy kierownik urzędu stanu cywilnego sporządzi akt małżeństwa: a) wbrew prawu, tj. w sytuacji, w której zgodnie z art. 61a ust. 5 p.a.s.c. z 1986 r. obowiązującej wówczas ustawy, kierownik urzędu stanu cywilnego obowiązany jest obligatoryjnie odmówić sporządzenia aktu małżeństwa z uwagi na przekroczenie terminu z art. 8 § 3 k.r.o.; b) wskazujący inną niż rzeczywistą (tj. późniejszą) datę zawarcia związku małżeńskiego; c) po upływie prekluzyjnego (zawitego) 5-dniowego terminu na przekazanie do urzędu stanu cywilnego zaświadczeń, o których mowa w art. 8 § 3 k.r.o. oraz w art. 10 ust. 1 pkt 1 konkordatu;

- art. 2 k.r.o. przez jego błędną wykładnię zawężającą przesłanki żądania ustalenia nieistnienia małżeństwa jedynie do niezłożenia przez kobietę i mężczyznę jednoczesnych oświadczeń woli zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu, podczas gdy dla zachowania wymagań z art. 1 k.r.o. niezbędne jest dochowanie rygorów przewidzianych w przepisach stanowiących rozwinięcie i doprecyzowanie procedury z art. 1 k.r.o., w szczególności w art. 8 § 1-3 k.r.o., który wprost odwołuje się do art. 1 § 2 k.r.o.;

- art. 8 § 3 k.r.o. w zw. z art. 61a ust. 5 p.a.s.c. z 1986 r. (obecnie art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego - jedn. tekst: Dz.U. z 2018 r., poz. 2224 ze zm. - dalej: „p.a.s.c.”) przez jego błędną wykładnię polegającą na przyjęciu, iż sporządzenie aktu małżeństwa przez kierownika urzędu stanu cywilnego, pomimo uchybienia terminowi 5-dniowemu przewidzianemu w art. 8 § 3 k.r.o., mogło wywołać skutki prawne w postaci zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu, podczas gdy zawity (prekluzyjny) charakter tego terminu przesądza o nieważności (a tym samym bezskuteczności) czynności dokonanych z jego naruszeniem;

- oraz art. 65 § 1 k.c. w zw. z art. 1 § 2 k.r.o. przez błędne niezastosowanie w sprawie, polegające na dokonaniu wykładni oświadczeń woli stron (w przedmiocie zawarcia małżeństwa ze skutkami cywilnoprawnymi) bez uwzględnienia towarzyszących im - ustalonych przez Sąd - okoliczności, w szczególności wyraźnie zmanifestowanego braku woli zawarcia małżeństwa w rozumieniu art. 1 § 2 k.r.o., które miało miejsce m.in. podczas wizyty księdza w domu stron, gdzie strony zostały poinformowane przez duchownego o uchybieniu terminu z art. 8 § 3 k.r.o. i konieczności ponownego złożenia oświadczeń o zawarciu małżeńskiego na potrzeby wywołania skutków cywilnoprawnych na co powód i pozwana kategorycznie nie wyrazili zgody, przyjmując za wystarczający związek wyznaniowy, bez skutków cywilnoprawnych.

Powód wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i orzeczenie co do istoty sprawy przez ustalenie nieistnienia małżeństwa powoda i pozwanej, które zostało zarejestrowane przez Kierownika Urzędu Stanu Cywilnego w M., ewentualnie o

uchylenie zaskarżonego wyroku oraz wyroku Sądu Okręgowego w Zielonej Górze i przekazanie sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Według ustaleń Sądów *meriti*, strony złożyły oświadczenia woli zawarcia związku małżeńskiego w formie wyznaniowej podlegającemu prawu polskiemu w dniu 29 grudnia 2007 r., które zostało zarejestrowane w dniu 10 stycznia 2008 r. w aktach stanu cywilnego prowadzonych przez Urząd Stanu Cywilnego w M. jako zawarte w dniu 5 stycznia 2008 r. Bezpośrednio po złożeniu oświadczeń woli zawarcia małżeństwa zostało sporządzone i podpisane zaświadczenie, o którym mowa w art. 8 § 2 k.r.o., przez duchownego, przed którym strony zawarły związek małżeński. Następnie zostało ono przerobione przez proboszcza, który złożył podpis na dokumencie przed jego przekazaniem do Urzędu Stanu Cywilnego w M., w zakresie obejmującym datę zawarcia związku małżeńskiego oraz numeru, pod którym zarejestrowano zawarcie związku małżeńskiego. Na podstawie tego zaświadczenia Kierownik Urzędu Stanu Cywilnego w M. sporządził akt małżeństwa, w którym wskazał inną (5 stycznia 2008 r.) niż faktyczną (29 grudnia 2007 r.) datę zawarcia związku małżeńskiego w formie wyznaniowej przewidzianej w art. 1 § 2 k.r.o. Z ustaleń tych wynika więc nie tylko niezachowanie przez duchownego terminu określonego w art. 8 § 3 k.r.o. do przekazania zaświadczenia, o którym mowa w art. 8 § 2 k.r.o., do urzędu stanu cywilnego, ale również to, że Kierownik Urzędu Stanu Cywilnego w M., który sporządził akt małżeństwa, nie badał, czy niezachowanie tego terminu było niemożliwe z powodu siły wyższej, skoro przejął na podstawie przekazanego mu zaświadczenia, iż małżeństwo zostało zawarte w dniu 5 stycznia 2008 r. Ponadto podstawę sporządzonego przez niego aktu małżeństwa stanowiło zaświadczenia, którego treść odzwierciedlona następnie w sporządzonym akcie małżeństwa została nadana - wskutek przerobienia wcześniej sporządzonego zaświadczenia przez innego duchownego (proboszcza ks. R.K.) niż tego, w obecności którego strony złożyły oświadczenia woli zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej (ks. G.S.).

W ocenie składu orzekającego w sprawie nie zachodziły przesłanki uniemożliwiające rozpoznanie wniesionego powództwa z uwagi na konieczność

oceny zarzutów podniesionych przez powoda w innym postępowaniu przewidzianym obecnie w ustawie z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego. Zgodnie z art. 39 ust. 1 p.a.s.c. unieważnienia aktu stanu cywilnego dokonuje sąd w postępowaniu nieprocesowym, jeżeli akt ten stwierdza zdarzenie niezgodne ze stanem faktycznym lub stwierdzono uchybienia, które zmniejszają jego moc dowodową. W orzecznictwie Sądu Najwyższego jeszcze na gruncie poprzednio obowiązujących przepisów ustawy z dnia 29 września 1986 r. - Prawo o aktach stanu cywilnego wyjaśniono, że postępowanie procesowe o ustalenie nieistnienia małżeństwa jest właściwe wówczas, gdy istnieje akt małżeństwa i zostały złożone oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński, tj. zdarzenie zarejestrowane w akcie małżeństwa nie jest nieprawdziwe, lecz podnoszona jest kwestia, czy mimo złożenia tych oświadczeń małżeństwo zostało zawarte w rozumieniu art. 1 k.r.o. z powodu niespełnienia wymagań określonych w tym przepisie (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 października 1966 r., I CR 452/65 nie publ. oraz wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2007 r., II CSK 349/07, nie publ.). Niezgodność akt stanu cywilnego z prawdą, uzasadniająca wszczęcie postępowania nieprocesowego o unieważnienie aktu stanu cywilnego, polega na niezgodności stwierdzonego w akcie zdarzenia z rzeczywistością. W szczególności niezgodność taka może polegać na stwierdzeniu w akcie stanu cywilnego urodzenia się dziecka, zawarcia małżeństwa lub zgonu określonej osoby, które w rzeczywistości nie miały miejsca (uchwała Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 1994 r., III CZP 65/94, OSNC 1994, nr 12, poz. 231). Innymi słowy, gdy kwestionuje się sam fakt zawarcia małżeństwa, a w konsekwencji, gdy sam akt małżeństwa jest nieprawdziwy, czyli nieprawdą jest jakoby osoby w nim wymienione złożyły oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 1963 r., II CR 527/62, OSNC 1964, nr 5, poz. 96). Co istotne, można unieważnić akt stanu cywilnego jedynie wówczas, gdy stwierdza on niezgodnie z prawdą tzw. zdarzenia podstawowe, kreujące stan cywilny i powodujące sporządzenie aktu stanu cywilnego np. sam fakt urodzenia dziecka (postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 2007 r., IV CSK 287/07, OSNC-ZD 2008, nr 3, poz. 89). Tymczasem powód nie kwestionuje faktu złożenia przez strony oświadczeń

o zawarciu związku małżeńskiego przed duchownym oraz wyrażeniu przez nich jednocześnie woli, aby podlegało ono prawu polskiemu zarzuca jednak, że nie zostały spełnione warunki wynikające z przepisów prawa, których spełnienie warunkowało zawarcie ważnego związku małżeńskiego w formie wyznaniowej określonej w art. 1 § 2 k.r.o.

Nie było także zasadne wszczęcie postępowania administracyjnego o sprostowanie aktu małżeństwa przez kierownika urzędu stanu cywilnego przewidziane w art. 35 ust. 1 p.a.s.c., gdyż wskazane przez powoda okoliczności nie dotyczyły niezgodności aktu stanu cywilnego (aktu małżeństwa) z danymi zawartymi w aktach zbiorowych rejestracji stanu cywilnego lub z innymi aktami stanu cywilnego. Z kolei w art. 36 p.a.s.c. uregulowano instytucję sprostowania aktu stanu cywilnego przez sąd w postępowaniu nieprocesowym w sytuacji, w której m.in. sprostowanie aktu stanu cywilnego jest niemożliwe na podstawie akt zbiorowych rejestracji stanu cywilnego lub innych aktów stanu cywilnego. W tym trybie postępowania możliwe byłoby sprostowanie błędnej daty wskazanej w akcie stanu cywilnego (akcie małżeństwa), w której nastąpiło zdarzenie zarejestrowane w tym akcie. W postępowaniu przewidzianym w art. 36 p.a.s.c. można byłoby żądać sprostowania aktu małżeństwa stron w zakresie obejmującym datę złożenia przez nich oświadczeń o zawarciu związku małżeńskiego. Tryb sprostowania aktu stanu cywilnego jest jednak właściwy wtedy, gdy niezgodność tego aktu nie wpływa na stan cywilny osoby, której dotyczy (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 lutego 2003 r., V CKN 1788/00, nie publ.). Wszczęcie tego postępowania byłoby właściwe wówczas, gdyby powód nie kwestionował istnienia związku małżeńskiego, mimo wskazania w sporządzonym akcie małżeństwa błędnej daty zawarcia związku małżeńskiego. Wyczerpanie tej drogi postępowania sądowego nie było jednak konieczne dla możliwości wszczęcia postępowania o ustalenie nieistnienia małżeństwa. Pozytywny wynik takiego postępowania sądowego dezaktualizowałby potrzebę sprostowania aktu stanu cywilnego skoro związek małżeński stron w ogóle nie został skutecznie zawarty.

W dniu 28 lipca 1993 r. doszło do podpisania konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą, który wszedł w życie po jego opublikowaniu (Dz.U.

z 1998 r. Nr 51, poz. 318) w dniu 26 kwietnia 1998 r. W art. 10 ust. 1 przewidziano, że od chwili zawarcia małżeństwo kanoniczne wywiera takie skutki, jakie pociąga za sobą zawarcie małżeństwa zgodnie z prawem polskim, jeżeli: (1) między nupturientami nie istnieją przeszkody wynikające z prawa polskiego, (2) złożą oni przy zawieraniu małżeństwa zgodne oświadczenie woli dotyczące wywarcia takich skutków i (3) zawarcie małżeństwa zostało wpisane w aktach stanu cywilnego na wniosek przekazany urzędowi stanu cywilnego w terminie pięciu dni od zawarcia małżeństwa; termin ten ulega przedłużeniu, jeżeli nie został dotrzymany z powodu siły wyższej, do czasu ustania tej przyczyny. W art. 10 ust. 6 konkordatu przewidziano, że celem wprowadzenia w życie niniejszego artykułu dokonane zostaną konieczne zmiany w prawie polskim. W wykonaniu tego zobowiązania doszło do zmiany ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy ustawą z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie ustawy kodeks rodzinny i opiekuńczy, kodeks postępowania cywilnego, prawo o aktach stanu cywilnego, ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 117, poz. 757), która weszła w życie z dniem 15 listopada 1998 r. W następstwie tych zmian art. 1 k.r.o. przewiduje dwie formy zawarcia małżeństwa – cywilną (art. 1 § 1 k.r.o.) oraz wyznaniową (art. 1 § 2 k.r.o.). To drugie z nich może być zawarte, jeżeli ratyfikowana umowa międzynarodowa lub ustawa regulująca stosunki między państwem a kościołem albo innym związkiem wyznaniowym przewiduje możliwość wywołania przez związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu tego kościoła albo innego związku wyznaniowego takich skutków, jakie pociąga za sobą zawarcie małżeństwa przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego (art. 1 § 3 k.r.o.). Zgodnie z art. 1 § 2 k.r.o., małżeństwo zostaje również zawarte, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu i kierownik urzędu stanu cywilnego następnie sporządzi akt małżeństwa. Gdy zostaną spełnione powyższe przesłanki, małżeństwo uważa się za zawarte w chwili złożenia oświadczenia woli w obecności duchownego. Jednocześnie art. 8 k.r.o. uszczegóławiał warunki zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej. Według art. 8 k.r.o. - w brzmieniu

obowiązującym w okresie od dnia 29 grudnia 2007 r. do dnia 6 grudnia 2008 r. - duchowny, przed którym zawierany jest związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego, nie może przyjąć oświadczeń przewidzianych w art. 1 § 2 - bez uprzedniego przedstawienia mu zaświadczenia stwierdzającego brak okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa, sporządzonego przez kierownika urzędu stanu cywilnego (§ 1). Niezwłocznie po złożeniu oświadczeń, o których mowa w § 1, duchowny sporządza zaświadczenie stwierdzające, że oświadczenia zostały złożone w jego obecności przy zawarciu związku małżeńskiego podlegającego prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego. Zaświadczenie to podpisują duchowny, małżonkowie i dwaj pełnoletni świadkowie obecni przy złożeniu tych oświadczeń (§ 2). Według zaś art. 8 § 3 k.r.o., zaświadczenie, o którym mowa w § 2, wraz z zaświadczeniem sporządzonym przez kierownika urzędu stanu cywilnego na podstawie art. 4¹ § 1 duchowny przekazuje do urzędu stanu cywilnego przed upływem pięciu dni od zawarcia małżeństwa; nadanie jako przesyłki poleconej w polskiej placówce pocztowej operatora publicznego jest równoznaczne z przekazaniem do urzędu stanu cywilnego. Jeżeli zachowanie tego terminu nie jest możliwe z powodu siły wyższej, bieg terminu ulega zawieszeniu przez czas trwania przeszkody. Z przepisem tym powiązany był art. 61a p.a.s.c. z 1986 r. obowiązujący w wyżej wskazanym okresie, zgodnie z którym podstawą sporządzenia aktu małżeństwa zawartego w sposób określony w art. 1 § 2 i 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego jest zaświadczenie sporządzone zgodnie z art. 8 § 2 tego Kodeksu, przekazane do urzędu stanu cywilnego (ust. 1). Akt małżeństwa sporządza się niezwłocznie, nie później niż w następnym dniu roboczym po dniu, w którym do urzędu stanu cywilnego nadeszły dokumenty określone w ust. 1. Jako datę zawarcia małżeństwa wpisuje się datę złożenia oświadczeń przewidzianych w art. 1 § 2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (ust. 2). Kierownik urzędu stanu cywilnego odmawia sporządzenia aktu małżeństwa, jeżeli dokument, o którym mowa w ust. 1, przekazano do urzędu stanu cywilnego po upływie terminu określonego w art. 8 § 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (ust. 5). W myśl tych przepisów podstawę sporządzenia aktu małżeństwa przez kierownika urzędu stanu cywilnego powinno stanowić

zaświadczenie spełniającego wymagania określone w art. 8 § 2 k.r.o., przekazane do tego urzędu w terminie wskazanym w art. 8 § 3 k.r.o. Analogiczne przepisy zawiera obowiązujący obecnie art. 87 p.a.s.c.

W piśmiennictwie prawniczym istnieje rozbieżność stanowisk dotycząca charakteru prawnego czynności kierownika urzędu stanu cywilnego polegającej na sporządzeniu aktu małżeństwa po zawarciu małżeństwa w formie wyznaniowej. Wyróżnić można trzy zasadnicze stanowiska, a mianowicie, że sporządzenie przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa jest przesłanką materialnoprawną zawarcia związku małżeńskiego w formie wyznaniowej i z tej przyczyny ma charakter konstytutywny; iż sporządzenie aktu małżeństwa nie ma charakteru konstytutywnego, ale stanowi dopełnienie koniecznej przesłanki dla powstania stosunku prawnego (zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej) i jej wstecznej skuteczności; że sporządzenie aktu małżeństwa ma charakter deklaracyjny.

Z przedstawionymi wyżej stanowiskami dotyczącymi charakteru prawnego czynności kierownika urzędu stanu cywilnego polegającej na sporządzeniu aktu małżeństwa jest ściśle powiązane zagadnienie dotyczące charakteru terminu określonego w art. 8 § 3 k.r.o. i skutków wynikających z niedochowania tego terminu. Przy założeniu konstytutywnego charakteru czynności sporządzenia przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa, przyjmuje się też, iż termin określony w art. 8 § 3 k.r.o. ma charakter zawity (prekluzyjny). Jego uchybienie powoduje, że małżeństwo nie zostaje zawarte nawet wtedy, gdy kierownik urzędu stanu cywilnego następnie sporządzi akt małżeństwa. Przy założeniu, że sporządzenie aktu małżeństwa nie ma charakteru konstytutywnego, lecz stanowi jedynie konieczne dopełnienie skutku złożenia oświadczeń woli nupturientów przez stworzenie dokumentu będącego wyłącznym dowodem zawarcia małżeństwa, przypisuje się uchybieniu temu terminowi mniej doniosłe znaczenie. Niedotrzymanie tego terminu powoduje konieczność odmowy sporządzenia przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa. Zaświadczenie to, które powinno być przekazane do urzędu stanu cywilnego w określonym przepisem art. 8 § 3 k.r.o. terminie, stanowi bowiem element składowy konstytutywnej przesłanki zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej,

bez sporządzenia którego nie zostanie sporządzona czynność kończąca zawieranie małżeństwa w formie wyznaniowej w postaci aktu małżeństwa. Dotyczy to również istotnych braków w zaświadczeniu, o którym mowa w art. 8 § 2 k.r.o., przekazanych przez duchownego np. braków podpisów, które nie podlegają sanowaniu, co w konsekwencji powinno skutkować odmową sporządzenia przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa. W takim wypadku nie można przyjąć, aby zostało zawarte małżeństwo wyznaniowe przed duchownym (w rozumieniu art. 1 § 2 k.r.o.). W konsekwencji nie można także żądać sądowego ustalenia istnienia małżeństwa. Wyrok sądu nie może bowiem zastąpić braku polegającego na niesporządzeniu aktu małżeństwa. W razie jednak dopełnienia tej czynności nie można żądać ustalenia nieistnienia małżeństwa (art. 2 k.r.o.). Według kolejnego stanowiska, czynność kierownika urzędu stanu cywilnego polegająca na sporządzeniu aktu małżeństwa ma charakter jedynie deklaratoryjny. W konsekwencji istnieje możliwość żądania sądowego ustalenia istnienia małżeństwa zawartego w formie wyznaniowej w sytuacji, w której kierownik urzędu stanu cywilnego odmówi sporządzenia aktu małżeństwa, którego sporządzenie nie jest konieczną przesłanką zawarcia związku małżeńskiego w formie wyznaniowej. Zatem termin na przekazanie przez duchownego zaświadczenia, o którym mowa w art. 8 § 3 k.r.o., ma charakter jedynie instrukcyjny. Również bez znaczenia jest okoliczność, czy zaświadczenie przekazane do urzędu stanu cywilnego przez duchownego spełnia wymagania określone w przepisach ustawowych, a nawet czy w ogóle zostało ono sporządzone i przekazane do urzędu stanu cywilnego.

W szczególności w stanowisku zakładającym konstytutywny charakter czynności kierownika urzędu stanu cywilnego sporządzenia aktu małżeństwa w razie zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej przyjmuje się, że termin wynikający z art. 8 § 3 k.r.o. ma charakter zawity, co potwierdza konstrukcja przewidująca zawieszenie jego biegu z powodu siły wyższej. Taki charakter tego terminu gwarantuje pewność prawa. Aczkolwiek art. 1 § 2 k.r.o. nie wymienia pięciodniowego terminu prekluzyjnego zawiadomienia urzędu stanu cywilnego o wyrażeniu przez nupturientów woli zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej podlegającego prawu polskiemu jako przesłanki zawarcia małżeństwa, to należy przyjąć, iż przesłanka istnienia związku małżeństwa zawartego w formie

wyznaniowej w postaci sporządzenia przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa obejmuje także wymaganie przekazania do urzędu stanu cywilnego zaświadczenia, o którym mowa w art. 8 § 2 k.r.o., w zawitym terminie 5 dni przewidzianym w art. 8 § 3 k.r.o. Jeżeli zachowanie tego terminu nie jest możliwe z powodu siły wyższej, jego bieg ulega zawieszeniu przez czas trwania przeszkody. Gdyby zatem kierownik urzędu stanu cywilnego sporządził akt małżeństwa mimo nieusprawiedliwionego siłą wyższą opóźnienia w przekazaniu zaświadczenia stwierdzającego złożenie oświadczeń, o których mowa w art. 1 § 2 k.r.o., małżeństwo nie zostałoby zawarte (*matrimonium non existens*). Istniałaby wówczas podstawa do wytoczenia na podstawie art. 2 k.r.o. powództwa o ustalenie nieistnienia małżeństwa. Do takiego wniosku prowadzi wykładnia art. 1 k.r.o. w zw. z art. 8 k.r.o., art. 87 ust. 5 zd. 2 p.a.s.c. (poprzednio art. 61a ust. 5 p.a.s.c. z 1986 r.) oraz przepisów art. 10 ust. 1 pkt 1 konkordatu. Wskazuje się przy tym na wadliwą redakcję przepisu określającego konieczne warunki wytoczenia powództwa o ustalenie nieistnienia małżeństwa przez odwołanie się do niezachowania postanowień określających przesłanki zawarcia (istnienia) małżeństwa (jest nim obecnie art. 2 k.r.o.), który powinien albo następować po wszystkich tych przepisach, które zawierają określenie przesłanek istnienia małżeństwa (wymaganie zachowania terminu pięciodniowego przewiduje dopiero art. 8 § 3 k.r.o.), albo jednoznacznie wskazywać wszystkie te przepisy, które zawierają określenie przesłanek istnienia małżeństwa. Sporządzenie aktu małżeństwa dopełnia konstytutywny skutek oświadczenia woli nupturientów o zawarciu małżeństwa w formie wyznaniowej z mocą wsteczną (*ex tunc*), tj. od chwili oświadczenia w obecności duchownego woli zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu (art. 1 § 2 zd. drugiej k.r.o.). Sporządzenie aktu małżeństwa zawieranego w formie wyznaniowej stanowi przesłankę istnienia małżeństwa (ma znaczenie konstytutywne). Zaświadczenie sporządzane przez duchownego, stwierdzające, że dodatkowe oświadczenia nupturientów zostały złożone i podpisane m.in. przez małżonków (art. 8 § 2 k.r.o.) nie jest elementem formy oświadczeń woli jednoczesnego (z zawarciem małżeństwa wyznaniowego) wstąpienia w związek małżeński podlegający prawu polskiemu. Zaświadczenie takie ma znaczenie deklaratoryjne i dowodowe. Stanowi dla kierownika urzędu

stanu cywilnego podstawę sporządzenia aktu małżeństwa zawartego w sposób określony w art. 1 § 2 k.r.o. (por. J. Ignatowicz. M. Nazar „Prawo rodzinne”, Warszawa 2016, str. 197-202).

Według stanowiska, zgodnie z którym sporządzenie aktu małżeństwa nie ma charakteru konstytutywnego, lecz stanowi jedynie przesłankę konieczną, której brak powoduje niezawarcie małżeństwa, sporządzany przez kierownika urzędu stanu cywilnego akt małżeństwa ma wyłącznie charakter deklaracyjny i spełnia podobną funkcję dowodową (art. 4 p.a.s.c. z 1986 r. i art. 3 p.a.s.c.), jak inne akta stanu cywilnego. W szczególności z art. 10 ust. 1 pkt 3 konkordatu wynika tylko obowiązek sporządzenia aktu małżeństwa, a nie jego konstytutywny charakter. Treść tego przepisu nie przesądza jednak czy rejestracja ta ma mieć charakter deklaracyjny, czy też ma pełnić tylko funkcje dowodowe. Cel i *intentio legis* (konkordatu, jak i prawa polskiego) osiąga się więc przez przyznanie czynności sporządzenia aktu małżeństwa charakteru przesłanki koniecznej, której brak powoduje niezawarcie małżeństwa świeckiego według przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Artykuł 2 § 1 k.r.o. przewiduje tylko dwa dodatkowe odrębne w czasie i miejscu zdarzenia: złożenie przez mężczyznę i kobietę, którzy zawierają małżeństwo wyznaniowe, oświadczeń wyrażających wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa cywilnego, oraz sporządzenie przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa. Oświadczenia te muszą być złożone w obecności duchownego. W przepisach k.r.o. uregulowano sposób utrwalenia tych oświadczeń w ten sposób, że niezwłocznie po złożeniu tych oświadczeń duchowny sporządza pisemne zaświadczenie potwierdzające, że zostały one złożone w jego obecności przy zawarciu małżeństwa wyznaniowego. Zaświadczenie to, którego formę sporządzenia reguluje przepis art. 8 § 2 k.r.o. podpisują duchowny, małżonkowie oraz pełnoletni świadkowie obecni przy złożeniu oświadczeń. Zaświadczenie to stanowi podstawę sporządzenia aktu małżeństwa (art. 61a p.a.s.c. z 1986 r.) i spełnia ono analogiczną funkcję jak protokoły, gdy małżeństwo jest zawierane przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego, poza lokalem urzędu stanu cywilnego albo przed konsulem. Z art. 1 § 2 zd. drugie k.r.o. wynika fikcja prawna, że z chwilą sporządzenia aktu małżeństwa małżeństwo uznaje się za zawarte w chwili złożenia oświadczeń przed duchownym.

Sporządzenie aktu małżeństwa jest koniecznym następstwem dokonania czynności określonych w początkowej części art. 1 § 2 k.r.o. Zaświadczenie sporządzane przez duchownego ma umożliwić ustalenie czy zostały spełnione przewidziane we właściwych przepisach wymagania, dotyczące złożenia oświadczeń przewidzianych w art. 1 § 2 k.r.o. Podstawę sporządzenia aktu małżeństwa, według art. 61a p.a.s.c. z 1986 r., może stanowić zaświadczenie spełniające wszystkie wymagania określone w art. 8 § 2 k.r.o. Kierownik urzędu stanu cywilnego nie może sporządzić aktu małżeństwa, jeśli informację o zdarzeniu określonym w art. 1 § 2 *in principio* k.r.o. otrzymał w inny sposób niż określony w przepisach ustawowych. Jeżeli kierownik urzędu stanu cywilnego stwierdzi, że zaświadczenie nie odpowiada warunkom ustawowym albo nie został zachowany termin do jego przekazania do urzędu stanu cywilnego ma obowiązek odmówić sporządzenia aktu małżeństwa.

Konsekwencją takiej oceny jurydycznej charakteru czynności kierownika urzędu stanu cywilnego sporządzenia aktu małżeństwa zawartego w formie wyznaniowej jest to, że ujmuje się wąsko przesłanki uzasadniające powództwo o ustalenie nieistnienia małżeństwa z powodu niespełnienia jednej z przesłanek skutecznego zawarcia związku małżeńskiego w formie wyznaniowej, do których nie zalicza się zachowanie pięciodniowego terminu przewidzianego w art. 8 § 3 k.r.o. oraz sporządzenia aktu małżeństwa na podstawie zaświadczenia spełniającego wymagania określone w art. 8 § 2 k.r.o. Są nimi jedynie: odmiennosc płci nupturientów, złożenie zgodnych oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński, jednoczesna obecność osób zamierzających zawrzeć małżeństwo, złożenie oświadczeń, aby zawarcie związku zgodnego z prawem wewnętrznym kościoła (związku wyznaniowego) było równocześnie zawarciem małżeństwa podlegającego prawu polskiemu, złożenie tych oświadczeń przed duchownym w rozumieniu art. 1 § 2 k.r.o., brak ograniczeń przewidzianych w art. 1 § 3 k.r.o. oraz sporządzenie przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa. Z niezachowaniem wymagań dotyczących zaświadczenia, o którym mowa w art. 8 § 2 k.r.o., oraz terminu określonego w art. 8 § 3 k.r.o. nie łączy art. 2 k.r.o. sankcji w postaci nieistnienia małżeństwa. Sankcją niezachowania tych wymagań określonych w tych przepisach jest odmowa sporządzenia aktu małżeństwa, a nie nieistnienie lub unieważnialność małżeństwa, bowiem obowiązujące przepisy

wyczerpująco wyliczają sytuacje, w których może wchodzić jedna z tych sankcji (art. 2 i 17 k.r.o.). Gdyby kierownik urzędu stanu cywilnego sporządził mimo niespełnienia tych wymagań akt małżeństwa nie podlegałby on także unieważnieniu na podstawie art. 30 p.a.s.c. z 1986 r. Argumenty te podważają tezę, że w przypadku zawarcia małżeństw w formie wyznaniowej sporządzenie aktu małżeństwa przez kierownika urzędu stanu cywilnego ma charakter konstytutywny, stanowiąc jedną z materialnoprawnych przesłanek zawarcia małżeństwa. Świadczy to również o braku spójności między art. 1 § 2 k.r.o. i pozostałymi przepisami kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz przepisami ustawy Prawo o aktach stanu cywilnego. Potwierdza to także terminologia stosowana w tych przepisach dotyczących zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej, w których mowa o „zawartym małżeństwie” oraz „małżonkach (art. 8 § 2 k.r.o., art. 61a ust. 1 p.a.s.c. z 1986 r.), a nie „o osobach zawierających małżeństwo” (art. 7 § 3 k.r.o., art. 62 ust. 1 p.a.s.c. z 1986 r.), „osobach wstępujących w związek małżeński (art. 17 p.a.s.c. z 1986 r.) lub „przyszłych małżonkach” (art. 59, art. 60 p.a.a.c. z 1986 r.). Odnośnie do terminu określonego w art. 8 § 3 k.r.o. wskazuje się, że niedopuszczalne powinno być uzależnienie wywołania określonych skutków prawnych - wynikających z zawarcia małżeństwa - dotyczących w tym przypadku nupturientów od zachowania innych osób. Za takim kierunkiem wykładni przemawiają także argumenty wynikające z wykładni systemowej, skoro zaświadczenie przewidziane w art. 8 § 3 k.r.o. powinno być przekazane do urzędu stanu cywilnego przed upływem pięciu dni „od dnia zawarcia małżeństwa” (por. A. Mączyński, „Znaczenie prawne aktu małżeństwa w świetle kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa o aktach stanu cywilnego” w: „Księga Pamiątkowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu”. Red. Maksymilian Pazdan, Katowice 2000, str. 293 i nast. oraz „System Prawa Prywatnego”, tom 11, „Prawo rodzinne i opiekuńcze”, Warszawa 2014, str. 144-147).

Prezentowane jest też stanowisko, że sporządzenie aktu małżeństwa zawartego w formie wyznaniowej ma wyłącznie charakter deklaracyjny. Nie jest więc przesłanką istnienia skutków cywilnych małżeństwa wyznaniowego. W konsekwencji nie jest też przesłanką istnienia skutków cywilnych małżeństwa

wyznaniowego przekazanie przez duchownego do urzędu stanu cywilnego, przed upływem pięciu dni od zawarcia małżeństwa, zaświadczenia stwierdzającego, że oświadczenia zostały złożone w jego obecności przy zawarciu małżeństwa podlegającego prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego, wraz z zaświadczeniem sporządzonym przez kierownika urzędu stanu cywilnego na podstawie art. 4¹ § 1 k.r.o. (art. 8 § 3 k.r.o. oraz art. 87 ust. 4 i 5 p.a.s.c.). Skutki cywilne powstają mimo braku aktu małżeństwa, który jest jedynie kwalifikowanym dowodem zawarcia małżeństwa. Mimo braku aktu małżeństwa osoby mające w tym interes prawny, a więc przede wszystkim małżonkowie, którzy zawarli małżeństwo wyznaniowe mogą wystąpić z powództwem o ustalenie istnienia małżeństwa, a ściślej o ustalenie istnienia skutków cywilnych małżeństwa wyznaniowego, a prawomocne orzeczenie sądu uwzględniające powództwo stanowi podstawę sporządzenia aktu małżeństwa. W konsekwencji, jeżeli kierownik urzędu stanu cywilnego sporządzi akt małżeństwa zawartego w sposób określony w art. 1 § 2 k.r.o. mimo przekroczenia przez duchownego terminu pięciu dni, taki akt nie podlega unieważnieniu na podstawie art. 39 ust. 1 p.a.s.c. Termin określony w art. 8 § 3 k.r.o. ma więc jedynie charakter porządkowy. Wskazuje się przy tym *de lege ferenda* na konieczność zmiany przepisu art. 87 ust. 5 zd. 2 p.a.s.c. (poprzednio art. 61a ust. 5 p.a.s.c. z 1986 r.) (por. K. Pietrzykowski, „Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz” Warszawa 2020 r. str. 182-183).

Charakter terminu, o którym mowa w art. 8 § 3 k.r.o., był przedmiotem oceny w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 3 marca 2004 r., III CK 346/02 (OSP 2005, nr 2, poz. 23), w którym uznano, że aktowi małżeństwa sporządzanemu w wypadku zawarcia związku wyznaniowego ze skutkami cywilnoprawnymi nadano inne znaczenie niż aktowi małżeństwa zawieralnemu przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego. Decydujące znaczenie dla wywarcia skutków cywilnoprawnych małżeństwa zawartego w trybie przewidzianym w art. 1 § 2 k.r.o. ma chwila sporządzenia aktu małżeństwa przez kierownika urzędu stanu cywilnego. Sporządzenie aktu małżeństwa jest bowiem kolejną i niezbędną przesłanką zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej, podlegającego prawu polskiemu. Zaświadczenie dostarczone po upływie terminu nie może stanowić podstawy sporządzenia aktu małżeństwa (art. 61a ust. 5 p.a.s.c. z 1986 r.). Sąd Najwyższy

nie zgodził się z wyrażanymi w piśmiennictwie prawniczym poglądami, że w świetle przepisów o konkordatowej formie zawarcia małżeństwa sporządzenie aktu małżeństwa nie jest zdarzeniem prawnym o charakterze konstytutywnym i że jego znaczenie polega wyłącznie na dopełnieniu skutku złożenia oświadczeń przez „stworzenie dokumentu będącego wyłącznym dowodem zawarcia małżeństwa”, jak ma to miejsce w razie zawarcia małżeństwa w formie cywilnej. Zatem obowiązek wpisania zawarcia małżeństwa w aktach stanu cywilnego, stosownie do uregulowania zawartego w art. 10 ust. 1 pkt 3 konkordatu i art. 1 § 2 w zw. z art. 8 § 3 k.r.o. i art. 61 p.a.s.c. z 1986 r., zawiera niewątpliwie element konstytutywny. Dopiero od chwili zarejestrowania małżeństwa w aktach stanu cywilnego powstaje bowiem skutek w postaci zawarcia małżeństwa w dacie złożenia przez nupturientów, przed duchownym, odpowiednich oświadczeń woli. Ma on zatem, z woli ustawodawcy, charakter konstytutywny dlatego, że dopiero od tej chwili małżeństwo "o podwójnym skutku" może być uważane za skutecznie zawarte i że o jego mocy wstecznej można mówić dopiero z chwilą sporządzenia aktu małżeństwa. Również w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 16 listopada 2005 r., V CK 325/05 (nie publ.) uznano, że pięciodniowy termin z art. 8 § 3 k.r.o. jest terminem prekluzyjnym, którego nie można dowolnie przedłużać. Skutkiem niedochowania tego terminu co do przekazania do urzędu stanu cywilnego dokumentów stwierdzających zawarcie małżeństwa bez wykazania siły wyższej jest odmowa kierownika urzędu stanu cywilnego sporządzenia cywilnego aktu zawarcia małżeństwa (art. 61a ust. 5 p.a.s.c.).

Biorąc pod uwagę rozbieżność stanowisk wyrażanych w piśmiennictwie prawniczym co do charakteru prawnego czynności sporządzenia przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa w razie zawarcia małżeństwa przed duchownym z jednocześnie wyrażoną wolą, aby podlegało ono prawu polskiemu (art. 1 § 2 k.r.o.) oraz charakteru prawnego terminu określonego w art. 8 § 3 k.r.o., a w konsekwencji skutków prawnych jego niedochowania, jak również niedużą liczbę spraw dotyczących tych zagadnień rozpoznawanych przez Sąd Najwyższy - co utrudnia ukształtowanie się jednolitej wykładni przepisów prawa będących podstawę wydanego w sprawie wyroku zaskarżonego skargą kasacyjną - a zarazem dużą doniosłość społeczną tych przepisów dotyczących zawarcia

małżeństwa w formie wyznaniowej (art. 1 § 2 k.r.o.), których wykładnia budzi poważne wątpliwości, Sąd Najwyższy postanowił na podstawie art. 82 § 1 ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (jedn. tekst: Dz.U. z 2021 r., poz. 154 ze zm.) przedstawić zagadnienie prawne sformułowane w sentencji postanowienia do rozstrzygnięcia składowi powiększonemu Sądowi Najwyższemu.

W ocenie składu orzekającego wątpliwości budzi zasadność stanowiska, według którego sporządzenie przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa w razie zawarcia małżeństwa wyznaniowego ma charakter wyłącznie deklaracyjny, w konsekwencji termin z art. 8 § 3 k.r.o. do przekazania do urzędu stanu cywilnego zaświadczenia, o którym w art. 8 § 2 k.r.o., ma wyłącznie charakter instrukcyjny (porządkowy). Przeciwno takiej wykładni przemawia treść art. 1 § 2 k.r.o., w którym w odróżnieniu od treści art. 1 § 1 k.r.o., określającego przesłanki zawarcia małżeństwa w formie cywilnej, wskazano na konieczność sporządzenia „następnie” aktu małżeństwa przez kierownika urzędu stanu cywilnego. Zdanie następne tego przepisu przesądza, że małżeństwo uważa się za zawarte w chwili złożenia oświadczenia woli w obecności duchownego, gdy zostaną spełnione powyższe - a więc ujęte także w art. 1 § 2 zd. pierwsze k.r.o. - przesłanki. Przeciwno deklaracywnemu charakterowi czynności sporządzenia przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa w razie zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej przemawiają poprzednio, jak i obecnie obowiązujące przepisy zawarte w ustawach regulujących sporządzanie aktów stanu cywilnego, zgodnie z którymi kierownik urzędu stanu cywilnego miał i ma nadal obowiązek odmowy sporządzenia aktu małżeństwa w razie przekazania do urzędu stanu cywilnego przez duchownego zaświadczenia niespełniającego wymagań wynikających z przepisów ustawowych albo przekazania tego zaświadczenia po terminie przewidzianym w art. 8 § 3 k.r.o. W takich też wypadkach, tj. gdy kierownik urzędu stanu cywilnego ostatecznie odmówił sporządzania aktu małżeństwa, wyłączona jest możliwość żądania na drodze sądowej ustalenia istnienia małżeństwa o skutkach określonych w art. 1 § 2 k.r.o. Na etapie rejestracji zawarcia związku małżeńskiego zawartego w formie wyznaniowej w księgach stanu cywilnego niezachowanie zarówno wymagań formalnych przewidzianych w przepisach ustawowych dla zaświadczenia stwierdzającego zawarcie

małżeństwa w formie wyznaniowej (art. 8 § 2 k.r.o.), jak również przekroczenie terminu określonego w art. 8 § 3 k.r.o. do jego przekazania - w sytuacji niewystąpienia okoliczności uzasadniających zawieszenie jego biegu - powodowało, zgodnie z art. 65a ust. 5 p.a.s.c. z 1986 r. (obecnie art. 87 ust. 5 p.a.s.c) konieczność odmowy sporządzenia przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa i wywołania tym samym skutku w postaci zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu (art. 1 § 2 k.r.o.). Tymczasem do istoty terminu porządkowego należy to, że nie powoduje on utraty prawa lub możliwości dokonania czynności w postępowaniu przed odpowiednim organem (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 listopada 1976 r., III CRN 202/76, OSNC 1977, nr 10, poz. 186). Rozwiązanie przyjmujące, że w razie odmowy sporządzenia aktu małżeństwa przez kierownika urzędu stanu cywilnego z powodu nieusprawiedliwionego przekroczenia terminu, o którym mowa w art. 8 § 3 k.r.o., do przekazania zaświadczenia do urzędu stanu cywilnego strony, które złożyły oświadczenia woli o zawarciu związku małżeńskiego w formie przewidzianej w art. 1 § 2 k.r.o., mogłyby wystąpić z powództwem o ustalenie istnienia małżeństwa jest dysfunkcyjne. Trudno byłoby wskazać cel, z powodu którego kierownik urzędu miałby odmawiać rejestracji związku małżeńskiego w sytuacji, w której stronom, które go zawarły, przysługiwałoby następnie prawo do wniesienia powództwa o ustalenie istnienia małżeństwa.

Do oceny charakteru prawnego czynności sporządzenia aktu małżeństwa przez kierownika urzędu stanu cywilnego oraz charakteru terminu określonego w art. 8 § 3 k.r.o. i skutków jego niedochowania nie mają przesądzającego znaczenia wskazywane w piśmiennictwie i przytoczone wcześniej argumenty wynikające z wykładni językowej eksponujące posłużenie się przez ustawodawcę określoną terminologią w poszczególnych przepisach ustawy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz ustawy Prawo o aktach stanu cywilnego („małżonkowie”, „zawartym małżeństwie” itp.), jeśli uwzględni się, iż odmowa sporządzenia przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa nie ma wpływu na ważność zawartego związku małżeńskiego według prawa wyznaniowego oraz, że sporządzenie aktu małżeństwa powoduje, iż małżeństwo uważa się za zawarte

ex tunc w chwili złożenia oświadczenia woli w obecności duchownego (art. 1 § 2 zd. drugie k.r.o.).

Wątpliwości budzi zasadność stanowiska, zgodnie z którym sporządzenie przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa ma charakter konstytutywny, a termin określony w art. 8 § 3 k.r.o. ma charakter zawity, którego przekroczenie, nieusprawiedliwione siłą wyższą, powoduje nie tylko konieczność odmowy sporządzenia przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa, ale także, w razie jego sporządzenia, skutek w postaci niezawarcia związku małżeńskiego w formie wyznaniowej (art. 1 § 2 k.r.o.). Takiej wykładni sprzeciwia się treść art. 1 § 2 oraz art. 2 k.r.o. Powództwo o ustalenie nieistnienia małżeństwa, gdy został sporządzony akt małżeństwa, jest uzasadnione jedynie wówczas, gdy nie zostały spełnione przesłanki określone w art. 1, w tym w art. 1 § 2 k.r.o., do których zalicza się sporządzenie przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa. Artykuł 1 k.r.o., w tym jego § 2, zawiera więc te przesłanki, których niespełnienie skutkuje niezawarciem związku małżeńskiego wywierającego skutki cywilne. Nie można do nich zaliczyć, stosując wykładnię rozszerzającą, spełnienie wymagań określonych także w art. 8 § 2 i 3 k.r.o. Nie można przy tym przyjąć, że ulokowanie art. 2 k.r.o. przed art. 8 k.r.o. było wynikiem pomyłki lub błędnej techniki legislacyjnej ustawodawcy. Wniosek ten potwierdza treść art. 9 § 2 k.r.o., w którym ustawodawca wskazał dodatkową sytuację uzasadniającą zastosowanie art. 2 k.r.o. Przeciwko uznaniu, że małżeństwo nie zostało zawarte w rozumieniu art. 1 § 2 k.r.o. w sytuacji sporządzenia przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa na podstawie zaświadczenia przewidzianego w art. 8 § 2 k.r.o. przekazanego do urzędu stanu cywilnego po terminie określonym w art. 8 § 3 k.r.o. przemawia także wzgląd na wyłączenie możliwości badania w postępowaniu przed sądami powszechnymi materii przekazanej do właściwości postępowania administracyjnego (art. 2 § 3 k.p.c.). W ramach postępowania sądowego zainicjowanego powództwem o ustalenie nieistnienia małżeństwa opartego na zarzutach, że podstawą sporządzenia przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa zawartego w formie wyznaniowej było zaświadczenia duchownego niespełniające wymagań określonych w przepisach ustawowych albo przekazane do urzędu stanu cywilnego po terminie przewidzianym w art. 8 § 3

k.r.o., sąd musiałby badać, czy kierownik urzędu stanu cywilnego prawidłowo ocenił wymagania ustawowe zaświadczenia, o którym mowa w art. 8 § 2 k.r.o., oraz dochowanie terminu przewidzianego w art. 8 § 3 k.r.o. do jego przekazania przez duchownego do urzędu stanu cywilnego, czy też wystąpienie okoliczności usprawiedliwiających przekroczenie tego terminu. Zatem z powołanych przepisów można wyprowadzić wniosek, że niedopuszczalne jest kwestionowanie zawarcia związku małżeństwa w formie wyznaniowej, czy to z powodu niespełnienia przez zaświadczenie, o którym mowa w art. 8 § 2 k.r.o., wymagań ustawowych, czy też z powodu nieusprawiedliwionego przekroczenia terminu określonego w art. 8 § 3 k.r.o. do jego przekazania do urzędu stanu cywilnego, jeżeli mimo to kierownik urzędu stanu cywilnego sporządził akt małżeństwa.

Sąd Najwyższy w orzeczeniach wielokrotnie wypowiadał się co do terminów zawitych (prekluzyjnych) przewidzianych w różnych przepisach prawa, a co do których nie ma ogólnej regulacji określającej ich istotę i skutki przekroczenia tych terminów (por. m.in. postanowienie z dnia 5 listopada 1976 r., III CRN 202/76, uchwała z dnia 16 września 1993 r., III CZP 125/93, OSNC 1994, nr 4, poz. 75, uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2013 r., III CZP 2/13, OSNC 2014, nr 2, poz. 10, wyrok z dnia 11 maja 2016 r., I CSK 304/15, nie publ., uchwała z dnia 9 lutego 2017 r., III CZP 98/16, OSNC 2017, nr 10, poz. 109 oraz uchwała siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 22 maja 2018 r., III CZP 102/17, OSNC 2018, nr 12, poz. 110). W orzeczeniach tych wskazano, że cechą wyróżniającą te terminy, w szczególności w stosunku do terminów przedawnienia roszczeń majątkowych, jest ich znaczny rygoryzm wynikający ze skutków ich upływu. Prekluzja spełnia funkcję zbliżoną do przedawnienia, z tym że celem przedawnienia jest regulowanie wpływu czasu na stosunki prawne między poszczególnymi podmiotami, stabilizacja tych stosunków, a w konsekwencji ochrona interesów poszczególnych podmiotów. Terminy prekluzyjne zostały natomiast wprowadzone przez ustawodawcę przede wszystkim w interesie ogólnym, w celu ochrony takich wartości, jak porządek prawny w ogóle, prawidłowość funkcjonowania gospodarki, stabilizacja rodziny itp., korzyść zaś, jaką przy tej okazji osiągają także poszczególne podmioty, jest niejako wtórna. Termin przewidziany w art. 8 § 3 k.r.o. jest terminem do dokonania określonego

zawiadomienia organu państwowego (urzędu stanu cywilnego) o fakcie zawarcia związku małżeńskiego przed duchownym i wyrażeniu przez nupturientów woli, aby związek ten podlegał prawu polskiemu. Nieusprawiedliwione uchybienie temu terminowi skutkuje odmową sporządzenia aktu małżeństwa przez kierownika urzędu stanu cywilnego i tym samym definitywną utratą możliwości poddania związku małżeńskiego zawartemu przed duchownym prawu polskiemu. W takiej sytuacji dla wywołania skutków cywilnych małżonkowie, którzy zawarli związek małżeński przed duchownym, muszą zawrzeć ponownie związek małżeński przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego (art. 1 § 1 k.r.o.). Taka konstrukcja terminu z art. 8 § 3 k.r.o. ma niewątpliwie na celu ochronę interesu publicznego, w szczególności dążenie ustawodawcy do szybkiego uznania i odzwierciedlenia tego w aktach stanu cywilnego skutków cywilnych małżeństwa zawartego w formie wyznaniowej, tak aby czas dzielący zawarcie tego małżeństwa od jego rejestracji był jak najkrótszy. W tym bowiem okresie - pomiędzy zawarciem związku małżeńskiego w formie wyznaniowej a jego zarejestrowaniem w aktach stanu cywilnego - stan cywilny osób, które złożyły oświadczenia o zawarciu związku małżeńskiego nie jest pewny. Tak określony cel nie jest już istotny, gdy dojdzie jednak do rejestracji w aktach stanu cywilnego związku małżeńskiego zawartego przed duchownym na podstawie zaświadczenia, o którym mowa w art. 8 § 2 k.r.o., chociażby niespełniającego wymagań przewidzianych w ustawie, czy też przekazanego do urzędu stanu cywilnego po terminie przewidzianym w art. 8 § 3 k.r.o. Wówczas ustawodawca daje prymat ochronie instytucji małżeństwa zarejestrowanego w aktach stanu cywilnego, określając wąsko w art. 2 k.r.o. podstawy powództwa o ustalenie nieistnienia małżeństwa. Tak określone skutki naruszenia terminu przewidzianego w art. 8 § 3 k.r.o. uzasadniają wniosek, że jego natura wymyka się prostej jego kwalifikacji jako terminu prekluzyjnego, którego nieusprawiedliwione przekroczenie powoduje definitywną niemożność skutecznej realizacji określonego prawa. Należy też dostrzec, że odpowiednie przepisy p.a.s.c. z 1986 r. (podobnie jak przepisy p.a.s.c.) w ten sam sposób regulują konieczność odmowy sporządzenia przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa, gdy przekazane do tego urzędu zaświadczenie, o którym mowa w art. 8 § 2 k.r.o., nie spełnia wymagań ustawowych oraz gdy nie zostało przekazane do tego urzędu

w terminie przewidzianym w art. 8 § 3 k.r.o. Brak jednak stanowisk wyrażonych w piśmiennictwie, że nie istnieje związek małżeński w razie sporządzenia przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa zawartego przed duchownym na podstawie zaświadczenia niespełniającego wszystkich wymagań formalnych określonych w art. 8 § 2 k.r.o. Za złagodzeniem negatywnego skutku wynikającego z nieusprawiedliwionego przekroczenia terminu określonego w art. 8 § 3 k.r.o. przekazania zaświadczenia przez duchownego, o którym mowa w art. 8 § 2 k.r.o. (odpowiednio także w razie przekazania zaświadczenia niespełniającego wymagań ustawowych) w razie sporządzenia aktu małżeństwa przez kierownika urzędu stanu cywilnego może przemawiać także to, że uchybienia te nie są wynikiem zaniedbania stron, które zawarły małżeństwo wyznaniowe, lecz osób trzecich zobowiązanych do sporządzenia zaświadczenia i jego przekazania w terminie do urzędu stanu cywilnego.

W ocenie składu orzekającego większość argumentów przemawia więc na rzecz stanowiska, według którego w razie sporządzenia przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa na podstawie zaświadczenia duchownego, chociażby niespełniającego wymagań określonych w art. 8 § 2 k.r.o., lub przekazanego do urzędu stanu cywilnego po terminie przewidzianym w art. 8 § 3 k.r.o. małżeństwo zostaje zawarte w rozumieniu art. 1 § 2 k.r.o., jeżeli wcześniej mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznego kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczyły wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu. Oznacza to jednak, że czynność sporządzenia aktu małżeństwa przez kierownika urzędu stanu cywilnego dokonana sprzecznie z przepisami prawa - nakazującymi mu w takiej sytuacji odmowę sporządzenia aktu małżeństwa - sanowałaby uchybienia popełnione przed sporządzeniem tego aktu, mimo że sam ustawodawca nie przewidział możliwości wszczęcia procedury umożliwiającej sanowanie tych uchybień w postępowaniu administracyjnym przed odmową sporządzenia aktu małżeństwa. Przyjęcie takiej wykładni omawianych przepisów prowadzi też do nieuzasadnionego zróżnicowania sytuacji prawnej osób, będących w takiej samej sytuacji prawnej i uzależnienia jej - co istnienia lub nieistnienia małżeństwa - od zachowania niezależnego od nich czynnika

urzędowego, tj. kierownika urzędu stanu cywilnego. W stosunku do osób, którzy zawarli związek małżeński w formie wyznaniowej, a następnie kierownik urzędu stanu cywilnego odmówił, zgodnie z art. 65a ust. 5 p.a.s.c. z 1986 r. (obecnie art. 87 ust. 5 p.a.s.c.) sporządzenia aktu małżeństwa, zawarte przed duchownym małżeństwo nie wywoła skutków cywilnych. Natomiast wywoła takie skutki, jeżeli kierownik urzędu stanu cywilnego wbrew obowiązującym go przepisom sporządzi akt małżeństwa.

Z tych względów Sąd Najwyższy postanowił, jak w sentencji.

[as]

jw